

Hegel versus filosof Evo Morales

Hegel versus the Philosopher Evo Morales

Tomáš Korda

Jak si Hegela nepřipomínat

Minulý rok si svět připomněl dvě stě padesát let od narození německého filosofa G. W. F. Hegela. Celkem bez větších omezení lze Hegela pokládat za evangelistu: radostného zvěstovatele příchodu moderní doby, vlády práva a zchladlých (odkouzlených) institucí státu. Hegel jinými slovy vítá dobu odcizení, tu dobu, ze které se dvacáté století totalitarismů pokusilo vystoupit. Po jejich selhání by si dnešní post-totalitární svět mohl Hegelovo jméno připomenout alespoň tak, že ho vyškrtně ze seznamu zdrojů totalitarismu a přistoupí na to, že moderní svět odcizení stojí na konci dějin a nelze se z něho vymanit, nýbrž se s ním pouze smířit.

Naneštěstí se s jakýmkoliv připomínáním – a zvláště pokud je zaměřeno na velké postavy dějin – pojí jedna základní potíž: připomínaná osoba je nakonec zpravidla zachycena jen jako mrtvý odlesk toho, koho bychom rádi viděli v živých barvách. Připomínka velikána, na kterého bychom neměli proto zapomenout, se sama rychle zapomene.

Na případu filmu o Miladě Horákové se ukazuje, jak umrtvující je dobře míněný chtíč učinit někoho nesmrtelným. S úlevou proto můžeme pozorovat, že si dnešní post-totalitární doba raději připomíná výročí Beethovenovo než to Hegelovo. Hegelovo štěstí je, že není ničím hrdina, ani liberálů a fašistů, ani demokratů a nacionalistů, ani komunistů a ekologů, a nakonec ani filosofů ve smyslu milovníků moudrosti.

Text vyšel s podporou Česko-německého fondu budoucnosti.

Kdybychom se přesto odvážili Hegela připomenout, bude tedy těžké z něho nedělat jakýsi intelektuální skanzen, respektive ze čtenářů dychtivé turisty s fotoaparáty, kteří by se při četbě textu o Hegelovi chovali, jako když by se vydali na Akropoli nasávat atmosféru doby dávno zarostlé. Udělat (si) z Hegela intelektuální atrakci a opevnit ho hradbami své doby může čtenáře právem dokonce urazit. Takto – touto uměle vystavěnou překážkou – je totiž ve čtenáři vyprovokována *touha* po Hegelovi, ona láska k moudrosti. Uzamčením Hegela do jeho doby se autor nepřijatelně povýší na kazatele, který čtenáři zprostředkovává pravdu z onoho světa Hegelova myšlení. Pomyslně ho nechává nakouknout klíčovou dírkou do Hegelovy kuchyně, o které se s jakousi nonšalantní samozřejmostí má samo sebou, že v její úplnosti je nepochopitelná, a tak čtenáři nakonec nezbývá než z podlahy ochutnávat jakési filosofické drobky, jež mu autor textu o Hegelovi blahosklonně předloží.

Na místo marketingu, který by provokoval touhu po Hegelovi, bude šikovnější předvést Hegela tak, aby vyšlo najevo, jak silně dokáže bránit moderní dobu, která – ač dnes dobou už post-totalitární – nadále trpí totalitárním nutkáním vystoupit z moderny.

Moudro o matičce přírodě

Abych smýšlení dnešní doby alespoň nějak rámcově ukotvil, vyberu si větu, která se těší obecnému souhlasu. Předpokládám, že nikdo nebude rozporovat moudrost jednoho indiána, že příroda se může obejít bez člověka, zatímco člověk nemůže existovat bez přírody.

Touto moudrostí se pyšní bývalý bolívijský prezident Evo Morales. Po něm ji v rozhovoru pro literární časopis *Host* zopakovala česká spisovatelka Radka Denemarková: „příroda nás nepotřebuje, my potřebujeme přírodu“ (5/2020). Přes její vysokou citovanost číší z této moudrosti naprostá omezenost. Není sice od základu špatně, ale přinejmenším je okatě jednostranná a mělká. Jedině snad z jakési věčně „pravdivé“ indiánské perspektivy se zdá být uspokojující neboli neprovokuje potřebu být omezena – překonána.

Ač tato indiánská moudrost byla celkovým dějinným vítězstvím západní civilizace nad přírodou zatlačena do prehistorie a omezena na své platnosti, vrací se dnes v časech takzvané ekologické krize jako bumerang. Jako by příroda ze zálohy přepadla svět, který na ni dočista už zapomněl. Překvapený svět ztrácí svou suverenitu a povyšuje po indiánsku přírodu na pomyslného (Orwellova) velkého bratra neboli na *základ* světa. Sice ho dávno nechal

za sebou, ale nyní to vypadá, že se pomocí čehosi jako trvale udržitelný rozvoj pokouší o jakési nouzové přistání na přírodě.

Pouhý základ

Nevraživost vůči Hegelovi vyvolá nejspíše to, že tento filozof nemyslí jako indián. Pro Hegela každý základ je ve své podstatě *pouhým* základem. Na tomto místě bychom klidně mohli udělat tečku, neboť Hegelova obhajoba moderny již jen mechanicky vyplývá z právě vysloveného poznatku o pouhosti každého základu.

Když se člověk rozpovídá o základu, cítí se, že už teď hovoří o čemsi podstatném, závažném, rozhodujícím a nevyvratitelném, že se bezmála dotýká pravdy. Avšak takové povznášející řečnění o základu časem začne brzy nudit. Nudou na sebe prozrazuje, jak mělkou myšlenku sděluje, a sice tu, jež není s to se od základu odpoutat a jen o něm pořád řeční. Přestože výlučně svým odrazem od základu by myšlenka naplnila pojem základu a odhalila tak svým pohybem vzhůru to, čeho je základ vlastně základem.

Z tohoto důvodu platí, že chudost myšlenky nespočívá toliko v tom, co například Marx napsal špatně o ekonomickém základu (základně). Takto nešikovně se Marxe snažili nachytat na švestkách především neoklasičtí ekonomové. Chudost Marxe a jemu nechtěně poplatných neoklasických ekonomů proto spočívá v tom, že se bezmála slovem nezmínili o tom, čeho konkrétně je kapitalistická základna základnou. Na rozdíl od svých neoklasických kritiků – tuše, že mu chybí to podstatné, co se tyčí nad základnou – Marx alespoň na poslední chvíli přispěchal s pojmem nadstavby, resp. ideologie. Byť jde o pojmy chudé, jednorozměrné a spíše negativní, přesto máme v ruce alespoň něco, o čem můžeme říci, že právě toho je základ základem. Tudíž to, že Marx nic obsáhlého neřekl o fungování státu, svědčí o tom, jak ještě nedokonalý a omezený má pojem základny, u kterého se (pro jeho omezenost) musel zastavit a nemohl se z něho odrazit dál vstříc pojmu státního zřízení. Zkrátka nebyl schopen nahlédnout ekonomickou základnu jako *pouhý* základ.

Zhruba tutéž výtku můžeme volně vztáhnout i na Moralese a přidružit ji k environmentálnímu řečnění o přírodě obecně. Zkusme vyjít z Moralesovy hypotézy, že příroda je základem člověka. Co je ale člověk? Zvíře, které na rozdíl od všech ostatních zvířat činí přírodu svým pouhým základem neboli touto svou činností, to jest prací, ponižuje přírodu na cosi pouhého. Jinými slovy člověk prací *vystupuje* z přírody. Analogicky tomu stát vystupuje

z kapitalistické základny. Tak jako Marx nepochopil toto vystupování státu jako omezení jinak bezbřehé kapitalistické základny, nechápe Evo Morales, že člověk svým vystupováním z přírody rovněž omezuje pole její působnosti, a tím pádem ji redukuje na základ, který je proto sám o sobě méněcenný, byť tímto „o sobě“ je příroda jenom pro člověka.

Proč by měl být tedy svět lidské civilizace z ekologické krize vůbec vystrašený? Důvodem může být snad jen jakási dezorientace, kvůli které unáhleně hledá oporu v nějakém mimo něj ležícím pevném základu. Nechává se unášet „normalizačním“ snem, že když najde svůj pevný základ, svého velkého bratra, který na sebe vzal pro tentokrát podobu *matky přírody*, obejmě ho a začne s ním obnovitelně hibernovat (neboli překoná dualismus ducha a přírody), vše se zase stabilizuje a vrátí do normálu. Vzepřít se takovému zelenému svazáctví s přírodou (neřkuli environmentálnímu fašismu) vyžaduje naučit se znovu ponížovat přírodu na pouhý méněcenný základ.

Příroda bez člověka: káva bez kofeinu

Že se příroda bez člověka obejde, neboť nás nepotřebuje, jak si to představuje pan Morales či paní Denemarková, velice hrubě odpovídá tvrzení, že se rodič může obejít bez svých dětí. Jistěže, v jednom i druhém případě se může přihodit katastrofa: lidstvo si příliš zahřeje planetu a vybuchne jeden ze supervulkánů, třeba Yellowstone, a k tomu všemu ještě spadne meteorit. Převedeme-li tyto tragédie na uvedenou paralelu rodič – dítě, pak zhruba odpovídají katastrofě, která nastane, když dítě srazí automobil. Taková náhoda neboli – což je pro Hegela totéž – vnější nutnost se v principu může stát a může celé lidstvo vyhladit. Co však náraz vnější nutnosti vyhladit nemůže, je nutnost *vnitřní* ve smyslu puzení přírody vyprodukovat bytost, která se od ní osamostatní, a tím přírodu stlačí na pouhý základ, na cosi bývalého, původního, odkouzleného.

Již na rovině rozdílu mezi flórou a faunou vidíme tuto tendenci přírody k osamostatňování se. Zvěř na rozdíl od rostlinstva má svobodu pohybu a je od konkrétního místa osvobozena. Tím však velký příběh emancipace nekončí, ale nadále pokračuje a vrcholí u člověka, který nejenže má jako zvíře svobodu pohybu, ale na rozdíl od něho se už nepohybuje v prostředí, které od přírody dostal, nýbrž si pomocí tvrdé práce utváří umělé prostředí se svou vlastní infrastrukturou, kterému více než výstižně říká svět. A tak se příroda sama od sebe vypuzuje. Chce vyprodukovat člověka, který jí dá konečně

klid, nechá ji ladem a umístí ji do „pokoje“ jménem přírodní rezervace. Ta postupně obepne celou Zemi ruku v ruce s tím, jak se člověk bude stále více stahovat z přírody, bude se od ní odpoutávat, a ještě intenzivněji bude žít ve světě, který se přírody bude nakonec dotýkat pouze tangents. Je to naopak příroda posedlá produkováním duchovna, která se v tomto smyslu bez člověka neobejde.¹ Vždyť současná civilizace není ani zdaleka tou první, kterou se podařilo přírodě ze sebe vypudit.

Příroda je vesmír

Může ale člověkem utvářený svět existovat *zcela bez přírody*? Záleží na tom, co si pod přírodou představíme. Pokud ji budeme chápat široce včetně anorganické hmoty, pak celý vesmír je nakonec přírodou, včetně meziplanetárního prostoru. Neexistuje nic jako absence přírody, čistě prázdno. Na přírodě potom ani nelze nebýt nezávislý, protože je všudypřítomná a odpovídá vesmíru.

Toto roztažení pojmu přírody do vesmíru započalo podle Wernera Heisenberga s moderní přírodovědou. Ve svém spise *Obraz přírody podle dnešní fyziky*² si všímá rozhodujícího kroku, který učinil Newton a jenž spočívá v tom, že zákony mechaniky, které ovládají pád jablka, rovněž určují pohyb Měsíce kolem Země a jiných mimozemských těles, takže jejich aplikace není omezena na pozemskou přírodu.

Avšak od indiánské moudrosti, že člověk nemůže existovat bez přírody, bychom s nejvyšší pravděpodobností požadovali příliš, aby si pod přírodou představila celý vesmír. Přírodou nejspíše totiž míní onu dobře známou přírodu, tu milou, životodárnou, přívětivou, doma na Zemi.

Obejití přírody aneb převzetí zodpovědnosti za svět

Avšak – a zde leží kámen úrazu – to, jaká příroda je pro člověka ještě pohostinná a životodárná a jaká už nikoliv, to nerozhoduje příroda sama. Jinými slovy to není dáno nahodilostí lokálních podmínek, nýbrž si to určuje člověk sám svou technologickou vyspělostí. Jakými technologiemi si člověk svět lidské civilizace vyztuží, je odpovědí na otázku, jaké prostředí se stane či může

1 Srv. KARÁSEK, J. *Schellingova metafyzika přírody*.

2 HEISENBERG, W. *Das Naturbild der heutigen Physik*, s. 9.

stát životodárným. Kdo by si před sto lety pomyslel, že na místě z jedné strany omílaném slanou vodou a z druhé pouští vznikne město jakým je dnes Abú Dhabí. Co do své nehostinnosti připomíná takové pobřeží bezmála měsíční krajinu. Přesto i toto místo se stalo obyvatelným. Faust by měl radost. Vždyť to jsou jeho slova, která praví:

A tu jsem rychle sestrojil svůj plán:
ten požitek si zjednat čaruplný,
od břehu zahnat panovačné vlny;
hranici zúžit širé mořské pláně,
kus pevniny jí urvat odhodlaně.
(Druhý díl, čtvrtý akt)

Jestliže je tomu tak, že technologická vyspělost světa – nikoliv příroda – určuje, jaké přírodní podmínky se mohou stát podmínkami pro vznik života, pak přestává být příroda matkou či základem s velkým „M“ či „Z“, ale stává se z ní pouhá či bývalá matka příroda, odpodstatnělý základ lidského života. Argumentem je, že člověk tento základ opustil, stal se autonomním, suverénním. Jako dítě, které, když dospělo, nechává za sebou své rodiče. Rodiče jsou také základem života dítěte, leč současně jeho *pouhým* základem. Svou vyspělost člověk osvědčuje tím, že se osamostatňuje od svého rodičovského základu, a tím ho ponižuje či limituje na pouhý základ. Jako rodiče je i matka příroda odstavený základ světa, základ ponížený světem samým a jeho dějními vyspíváními.

Když Hegel vysloví „konec dějin“, ohlašuje světu, že se stal moderním, že již vyspěl, že nemá kam dál jít, jen být dospělý, donekonečna oddalovat svůj odchod do penze, dokola se omlazovat a procházet si krizí středního věku. Cesta dějin skončila, plavba (moderního) světa začala. Jako když adolescent dostane od státu občanský průkaz, který ohlašuje, že u něho také nastal svého druhu konec dějin, přesněji konec „dějin“ jeho výchovy. Totalitární je naopak svět, který chtěl jít dál, jako by zapomněl, že dějiny světa již skončily. Je to svět, který nezvládl být dospělý a radovat se ze svého vítězství. Proto chtěl odpoutávání světa od Země zarazit bojem proti těm, kteří pro něho toto odcizení se Zemi ztělesňovali (nacismus), anebo si skutečnou modernost nespojoval s odcizením, nýbrž s jeho odstraněním (komunismus).

Právě tím, jak svět vyspívá, modernizuje se a odpoutává od Země, není žádnou klecí, ze které se musíme osvobodit. Jeho pohyb vzhůru dále umožňuje, aby se dříve či později objevil někdo jako Newton, jenž objeví něco

jako zákony mechaniky, které se na přírodu budou dívat sekulárně neboli z takové výšky, že jejich platnost půjde nenásilně rozšířit na celý (kosmický) prostor.

„Moderní přírodní věda přece vděčí za své mimořádné triumfy právě tomu, že změnila své hledisko a že se dívá na pozemskou přírodu, jako by už vůbec neměla své místo na zemi, nýbrž v universu, a z tohoto hlediska s ní také zachází,“³

všímá si Hannah Arendtová. Nezmiňuje ale, že toto hledisko je nakonec hlediskem moderního světa samotného, který se nejprve z přírody stáhnul a poté se od ní započal odpoutávat. Jeho úplné odjištění od Země sama Arendtová nevyklučuje, ba dokonce přiznává, což je pozoruhodné, že završení procesu odcizování se Zemi, který podle ní už započal, činí její analýzy objektivně neplatné.⁴ Jinými slovy každým dnem jsou Arendtové analýzy méně a méně aktuální neboli se stále více stávají pouze kontrastním pozadím, na němž stále zřetelněji vidíme, jak se věci nemají a o čem „činný život“ není.

Přednost krátkodobého hlediska před dlouhodobým

Nakonec opravdu jen někdo jako indián (coby krajní protiklad zmíněného Newtona) může tvrdit, že se lidský svět bez přírody neobejde. Když totiž světu přece jen stále více daří nechávat přírodu za sebou, není to pro indiánskou perspektivu „zdola“ nic skutečného, nýbrž argument, proč musí rána osudu srazit svět za jeho domýšlivost na kolena.

Tímto svým přehlížením celkových dějin světa na sebe indián prozrazuje, jaká je jeho perspektiva neboli jak moc je zapouzdřený v přírodě. Viděno odtud z této mimo-dějinné perspektivy vypadají dějiny budování světa jako ohromná hromada na sebe se kupícího neštěstí, jako dějiny odcizování se lidské podstatě. Tuto prezíravost dějin si vysvětlují tak, že svět svými dějinami vyplňuje a rozpíná mezeru mezi ním samým a přírodou, tudíž očima přírody lze vidět jen svět, který přírodu dusí a zatlačuje pod sebe, a nikoli svět, který se od ní vzdaluje jako raketa od Země, tedy svět naplněný radostí, že má přírodu za sebou.

3 ARENDTOVÁ, H. *Vita activa neboli O činném životě...*, s. 20.

4 *Tamtéž*, s. 13.

Z přírodního neboli cyklického hlediska toho moc nevidíme. Z tohoto nanejvýš dlouhodobého hlediska vypadají celkové dějiny světa jako krátký a vlastně nezajímavý okamžik, ani ne jako pět minut, ale vteřina před dvanáctou, která se nachází pod rozlišovacími schopnostmi cyklického vnímání času. Takovou vteřinu lze pak snadno očima přírody misantropicky pokládat za cosi nepodstatného, a nakonec za nezajímavý omyl. Abychom byli konkrétní a uvedli příklad, pro nacisty takovou vteřinou byla žido-bolševická skvrna na přírodě, která zneuznáváje spřízněnost krve a půdy dusí přírodu, a proto i árijskou rasu.

Tudíž tomu není tak, jak se traduje, že krátkodobé hledisko má klapky na očích a nevidí to, co lze spatřit jedině z dlouhodobé perspektivy, nýbrž je tomu spíše naopak, že dlouhodobé, přírodní hledisko nevidí to nejpodstatnější, tu jednu pomyslnou vteřinu před dvanáctou, během níž se stalo to nejzajímavější: světové dějiny (odcizování se přírodě). Lidské dějiny tak zaznamenává teprve hledisko krátkodobé.

Vzhledem ke své kognitivní omezenosti a neschopnosti spatřit dějiny světa, totiž zahlédnout systematické vystupování světa z přírody, se indián na těchto dějinách nemohl ani podílet. Poplatně čili náležitě této jeho nemohoucnosti a jemu vlastní staženosti ze světa skončil jako celá příroda v přírodních rezervacích, tj. v odloučení od dalšího dějinného vývoje. Od zdánlivě nevinného neporozumění světu pak vede přímá linka k misantropickému přání, aby příroda konečně sfoukla celý ten lidský svět jako svíčku a vyhladila ho z povrchu zemského.

Radost ze světa

Svět, to není jen zapomenutí na přírodu, její zatačení pod sebe. Svět, to je ještě navíc křesťanské *radování* se z toho, že se na přírodu zapomnělo. Svět se každý den upřímně raduje ze svého vítězství nad přírodou. Z toho, že se pro něho příroda stala pouhou přírodou, kterou nechává (ekologicky ladem) za sebou.

Naproti tomu indiánské mudrosloví o matičce přírodě coby velkém základu světa se z moderního světa radovat neumí, natož pak ze světa, který si prochází ekologickou krizí. Tuto krizi si totiž vykládá zcela převráceně. Mní, že se v ní svět ocitl kvůli tomu, že na přírodu zapomněl. Avšak pravdou je přesný opak. Svět se zmítá v environmentálních problémech, neboť ještě nevyhrál nad árijskou zbabělostí na přírodu zapomenout. Má

závrat se přírodě ještě kolosálněji odcizit. Má strach dovršit započaté odcizení se přírodě. Jen proto čelí ekologickým problémům. Přes všechnu svou sebekritičnost se moderní svět musí naučit mít se taky trochu rád. Veselit se z pravdy, že má *skutečnost* sám v sobě a že zůstává dokonale u sebe právě v tom nejzazším možném odcizení se přírodě. Svět, který umí mít ze sebe radost, se nenechává obtěžovat environmentálními řečmi o zpupném Descartově *cogitu*, které v jistotě o sobě samém zapomnělo na přírodní bytí. Svět odcizující se přírodnímu bytí je totiž pravdou, oporou, infrastrukturou bytí, které si je jisté samo sebou.

Seznam použitých zdrojů

ARENDOVÁ, Hannah. *Vita aktiva neboli o činném životě*. Praha: Oikoymenh 2007.
HEISENBERG, Werner. *Naturbild der heutigen Physik*. Hamburg: Rowohlt 1955.
KARÁSEK, Jindřich. *Schellingova metafyzika přírody*. Praha: Pavel Mervart 2017.

Mgr. Tomáš Korda

Doktorand FF UK, Ústav politologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
Voršílská 1 (4. patro), 116 43, Praha 1, Česká republika
t.korda@seznam.cz
+420728455339

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

